

Јован С. НАКИЋЕНОВИЋ

Неколико детаља о оснивању и раду поморске закладне школе у Херцег-Новоме

Догађаји који су претходили оснивању Поморске закладне школе у Србини изнад Херцег-Новога су били у веома тијесној вези с тежњама и духом народа овог краја док се налазио под туђинском влашћу, јер је својом снагом и са својим жртвовањем, наш народ оснивао школе и стварао своју националну културу.

Прву замисао и реалну основу за оживотворење једне српске школе у Боки Которској, у доба аустријске владавине, дао је *Јован Бошковић*, родом из Топле, тада богати трговац у граду Смирни у Турској у XVIII вијеку.

О овоме, у извјештају Српске поморске закладне школе у Србини из школске 1884/85. године, Томо Кр. Поповић, дугогодишњи наставник и управитељ ове школе каже сљедеће:

Јован Бошковић родио се у Топлој, општина Херцег-Нови, 9. јуна 1761. године. Као и већина Бокеља, тако и Јован, отишао је по свијету, трбухом за крухом, да себи и својим сиромашним родитељима заради кору хљеба. У том циљу, са неким једрењаком, је доспио у Смирну. У том граду је тада живио познати и поштован трговац Јово Куртовић, код кога је Јован ступио у службу и својим радом и понашањем се свидио Куртовићу, тако да му је он временом повјерио и вршење свих својих послова. Касније, одијелио се Бошковић од Куртовића и отпочео је самостално да ради, те га је послужила срећа у трговини, тако да је за врло кратко вријеме успио да се обогати и почели су га убрајати међу најимућније трговце у Смирни. У Смирни се он и оженио неком богатом Гркињом са којом је имао четири сина и шест кћери.

Јуна мјесеца 1832. године, преминуо је у Смирни у 71-ој години живота, оставивши својој бројној породици велики иметак. Али, Јован Бошковић, приликом састављања свог тестаментa у раздјеливању свог иметка није заборавио, ни тада, свој родни крај, већ се и њега сјетио у својој опоруци, коју је написао још марта мјесеца 1826. године.

Након што је оставио цркви Св. Спаса на Топли и манастиру Савини по хиљаду пјастара, а сиромашним житељима из ове околине три хиљаде, наставља у истој опоруци са слиједећим ријечима: Сва моја добра у Боки, остављам мојој милој отаџбини, да се од прихода истих оснује и

издржава школа српског и италијанског језика и морепловства. Даље каже: Ако се са овим приходом не би могли да подмирују сви трошкови за издржавање ове школе, те се временом не би нашао још који родољуб, који би од свог иметка намјенио што за исту сврху, тада остављам својој дјечи сву власт, да слободно од поменутих добара ураде што сами хоће и желе. Но, ако која добра душа надокнади мањак за издржавање поменуте школе, тада у том случају моја дјеца и њихови наследици губе свако право на тај мој завјештај.¹⁾

Колико је ова вијест била значајна за овај крај, посебно што се тиче поморства, може се лако оцијенити, обзиром да је изучавање поморских школа, изван Боке, било повезано са великим издацима, па су се особито Херцегновљани, гдје се ова школа требала основати, својски заузели да та племенита жеља, родољубивог им суграђанина, што скорије буде и остварена. Али, као што је покојни Јован Бошковић и сам предвидио, приход од тих добара није био довољан за издржавање поменуте школе, ради чега је он по свој прилици и оставио иста условно, да би подстакао и друге родољубе да му се у тој племенитој намјери придруже, те се сада поставило питање са чиме да се надокнади тај недостатак средстава.

Услиједила је и препорука од стране Далматинског намјесништва, датирана 14. фебруара 1838. године, заведена под бројем 505/101 потчињеним властима, којом бијаху позвани имућнији људи из свих бокелјских општина, да на записнику изјаве да ли ће што добровољно да приложе за ту сврху, те ко год је схваћао важност ове школе, одмах је и дао пристанак, да ће према својим могућностима пружити потребну помоћ. Ипак, све то није било довољно да се покрију трошкови иако су и сама дјеца покојног Бошковића 1835. год. обећала и са своје стране неку припомоћ за исту сврху.

Баш негдје у то доба, августа 1838. год., дошао је глас да је у Трсту преминуо Ђуро Ђуровић, трговац, и да је своје двије куће у Трсту намијенио за просвјетне циљеве своје отаџбине.

Речени Ђуро, родио се у Жлијибима, општина Херцег-Нови, половином XVIII вијека, а нешто касније родитељи су му се преселили на Топлу, те је тамо њихов син Ђуро отпочео да се школује код ондашњег мјесног православног свештеника.

Чим је поодрастао, и он је по старом бокелјском обичају отишао на море, па је неколико година јео „поморски крух“. Доцније се настанио у Трсту и радио као трговац, па је својим радом и штедњом успио да стекне лијепи иметак. Није имао дјеце, а пошто је надживио своју супругу, то у својеручној опоручи, написаној у Трсту 28. априла 1838. год., након што се сјетио родбине и пријатеља, црква и манастира, на завршетку је написао

¹⁾ Год. извјештаји Српске поморске закладне школе из 1884/85. и 1885/86. године.

сљедеће: „Двије моје куће у овом граду, које данас дају чисти приход од 1260 форинти остављам да се приходом од истих оснује и издржава у Херцег-Новоме Школа српског, италијанског и њемачког језика“.

Смрт га је задесила у Трсту, свршетком августа 1838. год. Пошто је између његовог завјештања и оног од покојног Бошковића, постојала незнатна разлика, радило се на том да се ове двије задужбине споје у једну, како би се на тај начин лакше дошло до жељеног циља. То је могло да буде реализовано тек неколико година касније када се појавио и трећи дародавац, у личности покојне *Јевросиме Лакетић* из Херцег-Новога која је потицала из угледне породице Владиславића. Она је преминула у Србини, изнад Херцег-Новог, 27. маја 1847. год. Прије ње је умро њен супруг Анто. Како нијесу имали порода, то је и она у својој опоручи добар дио свог иметка оставила за просвјету своје отаџбине.

Пошто је дакле и Јевросима Лакетић у својој посљедњој вољи изразила жељу да њено завјештање скупа с оним од Јована Бошковића и Ђура Ђуровића сачињава једну задужбину, то је у толико лакше то било постићи, обзиром да је сву тројицу једна те иста жеља и мисао руководила. На молбу тадашње херцегновске општине, управу и надзор над кућама Ђура Ђуровића у Трсту преузео је Марко Квекић, таст књаза Данила I, 1851. год., који се још након смрти Јована Бошковића заузимао и настојао да се ова школа чим прије оснује. Он је, с до тада заштеђеним новцем од прихода кућа, обновио из темеља једну од ове двије завјештане куће у Трсту, чиме се и приход од ње увећао.

Завјештај покојног Бошковића, по дозволи тадашњих власти, био је продат на јавној дражби за 4880 форинти, па је с овим новцем сасвим обновљена кућа, која је била намијењена за школу од стране почивше Јевросиме Лакетић. На овај начин сва три завјештања била су стопљена у једно и била је већ приправљена и будућа школска зграда са одговарајућим адаптацијама за потребе извођења предметне наставе.

Негдје почетком 1855. год. код капетана Александра Павковића, предсједника херцегновске општине, дошли су представници народа и замолили га да оде до аустријског цара и изнесе народне захтјеве и жеље за отварање једне овакве школе. Већ у мају мјесецу исте те године, капетан Павковић је кренуо на дуго пут до Беча, гдје је успио да издејствује министарску наредбу, по којој је он, као представник херцегновске општине, у заједници са далматинским намјесништвом имао да изради Правилник о отварању и раду школе. Овај правилник је одмах са-

ставио тада познати адвокат у Далмацији Шпиро Петровић, први предсједник далматинског сабора, обзиром на вољу почивших завјештатеља, за народне потребе и по начелима одобреним од стране министарства.

Овај правилник садржавао је углавном слиједеће:

1) да школа буде подијељена на два одсјека и то на одсјек за изучавање језика, гдје је требало да се предаје српски језик ћирилицом, те италијански и њемачки језик. Сваки језик је требао да буде предаван пуне три године од стране за ту сврху стручних учитеља, уз још неке неопходно потребне предмете, и

2) одсјек за морепловство.

Правилник је предвиђао, да право предлагања учитеља искључиво припада херцегновској општини, а потврда — дијецезалном православном владици, уз достављање на знање ц. к. Далматинском намјесништву. Овај правилник био је одобрен Министарском одлуком бр. 8882 од 22. јуна 1855. год. и изасланику кап. Павковићу био предат, да га спроведе у дјело. Након тога били су предузети кораци да се нађе и потребан наставнички кадар, па су се у том циљу, за одсјек морепловства, обратили на поморског капетана Мата Мршу, тада професора при Поморској школи у Задру. Он, будући да га је његов родни крај требао, одазвао се том позиву и почетком 1858. год. дошао је у Херцег-Нови. Већ од 1. фебруара те исте године отворио се и отпочео с радом одсјек за морепловство при школи у Херцег-Новом.

Навести ћемо и опис свечаности приликом отварања школе, како је исту прибиљежио и оставио међу школским списима покојни капетан Мрша. На дан 31. јануара 1858. год., пише кап. Мрша, била је недјеља, те су се сви сеоски главари и друга истакнута лица ове општине на челу са начелником мјеста кап. Стефаном Милашиновићем, сакупили у општинској сали на позив општинског представништва, и у одређено вријеме упутили се сви скупа по тадашњег претора, представника политичке власти, и заједно с њим отишли на Топлу у вознесенску цркву, гдје је мјесни парох одслужио литургију и парастос за упокој душа почивших добротвора Бошковића, Ђуровића и Лакетићке. По свршеном црквеном обреду парох Христифор Ломбардић одржао је том приликом пригодни говор о добротворима, који су себи својим завјештањем, подигли вјечити споменик. Након тога су сви скупа пошли до школске зграде у Србини. Том приликом капетан Мрша је узео ријеч, којом се захвалио на указаној му части и обећао да ће се свесрдно заузети око повјерене му омладине, како би се показао достојан народног повјерења. При крају је изразио и жељу да што скорије види приведен у дјело и одсјек за изучавање језика у интересу Боке и њених житеља.

И док је изгледало да ће се у најскорије вријеме остварити народне жеље, и вршена припрема да се чим прије отвори и одсјек за изучавање језика, изненада је стигла обавијест, да је ц. к. Далматинско намјесништво, својим дописом бр. 10500/2569 од 19. јуна 1858. год. по Министарској одлуци бр. 7160 од 29. маја 1858. год., укинуло већ одобрени Правилник и одредило други којим се битно мијењају све важније одредбе претходног. С овим другим Правилником народ из херцеговске и осталих општина није био задовољан, али — пошто је ова наредба потекла од самог министарства — није му преостајало ништа друго него да се обрати самом цару. Почетком октобра или тачније 9. октобра 1858. год., баш у вријеме када је цијела царевина и влада била у свечаном расположењу због рођења пријестолонасљедника Рудолфа, истакнути људи херцеговске општине упуте том приликом на цара молбу, којом су молили да им се поврати први Правилник. Овај захтјев није био уважен, те се тај предмет — узимањем и настојањем ондашњег дијацезалног владике Стефана Кнежевића и Стјепана Митрова Љубише, бокелског заступника на царевинском вијећу — успио расплисти тек 26. јуна 1867. године, када је донесен нови Правилник, сачињен на основу постојећих нових школских закона и наредба. Задовољивши се дјелимично са новим Правилником, општинска управа отворила је одмах натјечај за мјесто учитеља српског језика за ову школу. На основу тог натјечаја општинско вијеће је изабрало, а ц. к. Далматинско намјесништво потврдило, за учитеља Риста Ковачића, који је већ 4. новембра 1867. год. почео са одржавањем својих предавања у школи.

Натјечај за учитеља италијанског језика могао се реализовати тек 1872. год., тј. у вријеме када су то омогућили приходи закладе. 1. новембра 1872. год. то мјесто је попунио Станко Бркановић.

Услијед одласка професора кап. Мата Мрше, долази до затварања одсјека за морепловство школске 1872. године. Тај одсјек се поновно отвара школске 1874. год. када бива именован професором Јосип Белушић. Међутим, по новим наредбама, које су се односиле на поморске закладе, школа није била финансијски толико јака да подмирује све трошкове, па на приједлог управног одбора ове закладе, августа 1875. год., поновно долази до затварања одсјека за морепловство, који се више није ни отварао.

Школа је наставила са више-мање редовним радом све до 1914. год. када је њен рад прекинуо I свјетски рат.

Септембра мјесеца 1919. год. претворена је у Нижу реалну гимназију, обзиром да се обнова Српске поморске закладне школе није могла извршити. Одобрење за отварање гимназије дало је

Министарство просвјете, 17. децембра 1919. год., коју ће о свом трошку издржавати општина Херцег-Нови.

Као што се може видјети, одсјек за поморство при овој Школи радио је са прекидима до закључно са школском 1874/75. год., а од тада па даље радила је само школа за изучавање језика све до 1914. год., када је даљњи рад и одржавање наставе у школи било прекинуто, услијед насталих ратних збивања.

Већ је раније речено да је први управитељ школе и професор из наутичких предмета био поморски капетан Мато Мрша. Умро је 1878. год. и почива на гробљу код манастира Савина. Осим њега на овој школи су предавали Христифор Ломбардић, Стјепан Радимири, Томо Трипковић, Данило Бертоли, Вицко Скарпа, Ристо Ковачић, Стево Мрђен, Станко Бркановић, Симо Матавуљ (од 1. XI 1874. до 30. IX 1881. год.), Јосип Белушић, др Милан Јовановић, љекар и српски књижевник (од 1. I 1875. до 10. VI 1876), Стево Гојковић, Стево Чутурило (од 12. I 1876. до 1. VII 1876. год.), Никола Михајловић, Коста Кулишић (од 1. X 1881. до априла 1883. год.) и Јеротеј Ђордан.

Путем реконструкције може се извести стање наставника, подјела предмета и преглед рада у овој школи по годинама од 1858. до 1886. год.

Први наставнички кадар у школи, када је школа отпочела са редовним радом 1858. год., сачињавали су кап. Мато Мрша, професор наутичких предмета и управитељ школе, Христифор Ломбардић, наставник православне вјероисповјести и Стјепан Радимири, наставник католичке вјероисповјести. Те године био је отворен само одсјек за морепловство и школска година је трајала до 31. августа 1858. године.

Већ школске 1867/68. године школа има два одсјека и то за поморство и за изучавање језика. Наставнички кадар се појачао Ристом Ковачићем, професором за српски језик, почев од 1. новембра 1867. год.

У школској 1871/72. год. за наставника српског језика, географије и историје долази Стево Мрђен, од 1. новембра 1871. год.

Од шк. 1872/73. год. при школи ради само одсјек за изучавање језика, обзиром да је кап. Мрша отишао 31. октобра 1872. год., а није било одговарајуће замјене за њега. Од 1. децембра 1872. год. примљен је за наставника италијанског језика Станко Бркановић.

Шк. 1873/74. год. школа већ има три одјељења за изучавање језика, а за управитеља школе долази Стево Мрђен. Шк. 1874/75. год. поновно се отвара одсјек за поморство, тако да школа поновно има два одсјека. За професора наутике и управитеља шко-

ле долази Јосип Белушић од 1. априла 1875. год. Такође у овој шк. год. долази за наставника италијанског и француског језика, као и природописа, наш познати књижевник Симо Матавуљ, од 1. новембра 1874. год. Др Милан Јовановић преузима мјесто наставника за предмете из српског, француског и њемачког језика, као и калиграфије, од 1. јануара 1875. год. Уједно се Стево Гојковић поставља за наставника земљописа и историје од 1. марта 1875. год. и ту је дужност вршио до 31. августа те исте године.

Од шк. 1875/76. год. нема одсјека за поморство, већ даље редовно ради само одсјек за изучавање језика, а Симо Матавуљ бива постављен за управитеља школе и за наставника италијанског и француској језика и природописа. Од нових наставника једино долази Стево Чутурило, који је у овој школи предавао од 12. јануара до 1. јула 1876. године, а одлази др Милан Јовановић који је предавао у школи до 10. јула 1876. год. Шк. 1876/77. год. долази за предавача Никола Михајловић, наставник њемачког језика, и то од 29. априла 1877. године. У наредним шк. годинама се наставнички кадар није мијењао, а шк. 1879/80. год. поновно долази да предаје у школи Ристо Ковачић, наставник српског језика и историје, од 1. марта 1880. год., док наставник Никола Михајловић престаје с радом даном 31. јануара 1880. године.

Књижевник Симо Матавуљ вршио је дужност управитеља школе до 30. септембра 1881. год., а њега је замијенио, од октобра 1881. год. Косто Кулишић, професор историје и географије. Ристо Ковачић одлази 21. септембра 1881. год., а у међувремену за професора математике, њемачког и италијанског језика, физике и гимнастике дошао је професор Душан Јовановић. У шк. 1883/84. год. стање се мијења утолико што за управитеља школе бива постављен Душан Јовановић, будући да је Косто Кулишић престао да предаје 1. априла 1883. год., а за наставника српског и италијанског језика, земљописа, историје, природописа и калиграфије био је постављен Томо Кр. Поповић. Он на мјесто управитеља школе долази 30. октобра 1886. год., обзиром да је Душан Јовановић отишао шк. 1886/87. год. За наставника математике, физике, природописа, њемачког језика и гимнастике тада долази Милосав Ђурасовић, који нешто касније преузима привремено од Тома Поповића управитељство над школом, 27. марта 1887. године. И у шк. 1887/88. год. стање је непромијењено, с тим, што је Томо Поповић, поред дужности наставника, преузео и дужност библиотекара у школи. Од шк. 1890/91. год. се поновно на дужност управитеља школе враћа Томо Кр. Поповић, а Милосав Ђурасовић прелази за наставника математике, физике, природописа и њемачког језика. Ово стање остаје непромијењено и у наредној шк. години као и у неколико идућих.

Од шк. 1900/1901 год. за управитеља школе долази Марко Поповић, наставник за предмет православна вјеронаука а остали

наставнички кадар углавном остаје неизмијењен. То се стање протеже и наредних школских година, све до 1907/08. год., када за наставника математике, физике и природописа долази Крсто Тушуп, умјесто Милосава Ђурасовића.

Од шк. 1910/11. до 1913/14. год., наставнички кадар састоји се од слиједећих лица: прота Марко Поповић, управитељ школе и наставник, Томо Кр. Поповић, наставник српског језика и историје и Крсто Тушуп, наставник математике, физике и природописа.

Почетак I свјетског рата, или тачније непријатељска аустријска власт, 1914. године, учинила је крај овој дугогодишњој и плодносној школској установи.

Као што је већ раније истакнуто, 1919. године, био је направљен један покушај да се школа обнови али до ње није дошло, па је Српску поморску закладну школу у Херцег-Новоме, у истој згради те исте 1919. године, замијенила нижа реална гимназија, данас осмогодишња школа „Милан Вуковић“ у Србини.

На крају желим истаћи да сам с овим скромним прилогом на неки начин желио извући из заборава и истаћи улогу и значај ове школе за народ овог краја под аустроугарском влашћу, њен значајан допринос у школовању поморских капетана, као и многих народних учитеља широм Боке, који су из ове школе одлазили у учитељску школу или су настављали са школовањем на вишој гимназији и даље на разним факултетима.

Да је ова школа збиља била од значајне користи народу овога краја, потврђују и имена професора и наставника који су у њој предавали у протеклим деценијама.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Год. извјештаји Српске поморске закладне школе из 1884/85. и 1885/86. године.
2. Извјештаји Држ. реалне гимназије у Херцег-Новом из шк. година 1928/29, 1929/30, 1930/31. и из 1931/32.
3. Из архива осмогодишње школе „Милан Вуковић“ у Херцег-Новом.

Résumé

QUELQUES DÉTAILS SUR LA FONDATION ET LE TRAVAIL DE L'ÉCOLE NAVALE — LÉGUÉE — À HERCEG-NOVI

Jovan S. NAKIĆENOVIĆ

L'école navale à Herceg-Novi, érigée en 1858, est une fondation de bienfaisance grâce aux legs des grands patriotes et des bienfaiteurs de cette région: Jovan Bošković, Đuro Đurović et Jevrosima Laketić.

Le premier donateur, Jovan Bošković, était un riche commerçant d'Izmir. Déjà de son vivant il avait fait son testament et formé le désir écrit de laisser une partie de sa fortune pour la fondation à Herceg-Novi, sa ville natale, d'une école pour les langues serbe et italienne et pour la marine (navigation). Alors, l'école ne pouvait être construite, parce que le legs de Bošković n'était pas assez élevé pour réaliser cette intention humanitaire. C'est seulement plus tard que Đuro Đurović, commerçant de Trieste, et Jevrosima Laketić de Herceg-Novi ont aussi légué une partie de leurs biens pour le même projet. Ils étaient tous d'origine de la région de la commune de Herceg-Novi.

Après que les trois legs n'ont formé qu'un seul et que la somme a été suffisante, en 1858 l'école, tant désirée, a été fondée. Elle disposait de deux branches: la navigation et l'étude des langues. Le premier directeur et enseignant de l'école était le capitaine maritime Mato Mrša, tandis que parmi les autres instituteurs étaient et Simo Matavulj, notre écrivain connu, Kosto Kulišić, le Dr. Milan Jovanović, Kosta Čaturilo et autres. L'école a été ouverte le 1er février 1858, comme résultat du grand effort du peuple de Herceg-Novi pour la navigation qui a régulièrement fonctionné jusqu'à la fin de l'année scolaire 1874/75. Il y a eu alors une interruption pour les années scolaires 1872/73 et 1873/74, étant donné que le capitaine Mato Mrša avait quitté l'école et on ne pouvait guère trouver un remplaçant, tandis que déjà pour l'année scolaire 1874/75, la branche navigation de nouveau a repris ses cours, mais seulement jusqu'à la fin de l'année scolaire quand elle a été définitivement supprimée.

Plus tard, l'enseignement des langues seulement a suivi son cours. Malgré le joug étranger, l'école navale, comme fondation de bienfaisance, à Herceg-Novi a pendant une longue période de temps accompli une mission nationale et culturelle très significative. Bien que tous les collèges de cette époque n'aient été pas bien vus des autorités de l'Autriche-Hongrie, cette école a réussi à former la jeunesse et la rendre capable de jouer un grand rôle dans la vie culturelle et économique de cette partie de l'Adriatique.

Le commencement de la première guerre mondiale en 1914 a mis fin à cette longue et fructueuse institution scolaire.

Ainsi qu'il est marqué dans le texte, en 1919 une tentative a été faite pour renouveler l'enseignement, mais sans aucun résultat. La même année, l'école navale à Herceg-Novi a été remplacée, dans la même bâtisse, par le Lycée Inférieur et aujourd'hui s'y trouve l'Ecole Primaire (qui dure 8. ans) du nom de »Milan Vuković« à Srbina.

Cette école a été, en vérité, d'une grande utilité au peuple de cette région et ceci est prouvé par les noms des professeurs et des instituteurs qui y enseignaient et enseignent durant de longues années, c'est-à-dire depuis 1914, ou après la première guerre mondiale.